УДК 338.012

ДИНАМІКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Железняк В.Ю., *к.е.н., доцент кафадри фінансів, обліку та аудиту*
Донецька філія ПВНЗ "Європейський університет"

The research of a financial condition of the Ukrainian enterprises change, both as a whole on economy, and by separate kinds of economic activities is carried out in the article. Research was spent on the basis of the State Statistics Department of Ukraine data in dynamics for 2001-2006 and has enabled to reveal tendencies of an enterprises financial condition change on the basis of calculation of a rating parameter.

В статье проведено исследование изменения финансового состояния предприятий Украины, как в целом по экономике, так и по отдельным видам экономической деятельности. Исследование проводилось на основании данных Госкомстата Украины в динамике за 2001-2006 гг. и дало возможность выявить тенденции изменения финансового состояния предприятий на основе расчета рейтингового показателя.

Актуальність проблеми. Протягом 2001-2006 рр. зміни, що мали місце в економіці України, важко трактувати однозначно. Актуальність проведення дослідження тенденцій зміни фінансового стану підприємств України обґрунтовується необхідністю визначення ступеню стабільності розвитку економіки країни, що є одним з визначальних факторів не тільки фінансової безпеки держави, але й її інвестиційною привабливості для зовнішніх інвесторів та контрагентів. Як відзначає Д.В. Шиян [22, с. 54]: "...стабільний розвиток економіки неможливий без поліпшення фінансового стану підприємств, інакше будь-які позитивні зміни виявляться тимчасовими, а економічне зростання знову зміниться на кризу". На економічний розвиток країни впливає велика кількість факторів, серед яких в даному дослідженні буде приділена увага тільки фінансовому стану підприємств України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі оцінки фінансового стану підприємств присвячено безліч публікацій вітчизняних та зарубіжних вчених. Як свідчить аналіз існуючих на цей час публікацій, розмаїття підходів до вирішення зазначеної проблеми пояснюється наявністю великих розбіжностей у трактуванні науковцями й практиками самого поняття „фінансовий стан підприємства", складу показників, що його визначають, та їх критеріальних (нормативних) значень. Докладно дослідження існуючих підходів до визначення поняття „фінансовий стан підприємство" проведено в роботах Білика М.Д. [2] та Островської О.А. [9]. З огляду на те, що поняття „фінансовий стан" є багатогранним, його дослідження проводяться як за окремими його складовими (майновий стан, фінансова стійкість, ліквідність, платоспроможність, ділова активність, прибутковість), так і за комплексними оцінками. Проблеми та методи проведення комплексного оцінювання фінансового стану висвітлено в роботах Котляра М.Л.[6], Хотомлянського О.Л. та Знахуренко П.А.[20], Шияна Д.В.[22], Шеремета А.Д. та Сайфуліна Р.С.[21], Москаленко В.П. та Пластуна О.Л.[8], Коробова М.Я.[5] та інших вітчизняних та зарубіжних вчених. Окремим напрямом дослідження зазначеної проблеми є розробка моделей визначення ризику банкрутства підприємства на основі дискримінантного аналізу та інших інструментів статистичного аналізу, серед яких найбільш відомими є моделі Альтмана, Спрингейта, Ліса, Тафлера, Чесера [2]. Серед вітчизняних вчених проблема визначення ризику банкрутства досліджена в роботах Терещенка 0.0.[17], Андрущака Є.М. [1], Тесленко Т.І. та Мамонової Г.В.[18], Мізіної Є.В. та Туруги Є.І. [7], Попової О. [10], Фокіної Н.П. [19] та інших. Систематизація існуючих в літературі методів оцінки фінансового стану проведена в роботі Захарченко В.О. та Счасної С.І. [4].

Постановка проблеми. Метою статті є визначення напряму зміни фінансового стану підприємств в цілому по Україні та за окремими видами економічної діяльності для формування однозначної оцінки щодо наявності позитивних чи негативних тенденцій.

Виклад основного матеріалу. З огляду на неоднорідність тенденцій зміни фінансових показників в цілому по Україні та за окремими видами економічної діяльності при проведенні оцінки фінансового стану підприємств доцільно застосовувати методику інтегральної оцінки. Що стосується методів оцінки фінансового стану підприємств, необхідно відзначити, що в науковій літературі існує декілька підходів до її проведення, серед яких можна відмітити такі; коефіцієнтний; комплексний; інтегральний; рівноважний; беззбитковий; скорінговий; із застосуванням теорії нечіткої логіки. Серед наведених методів для реалізації мети даного дослідження доцільно застосовувати інтегральний метод, який передбачає розрахунок інтегрального показника на базі визначення узагальнюючих показників чи окремих фінансових коефіцієнтів.

Для вибору конкретних коефіцієнтів, за якими буде проведено оцінку фінансового стану, перш за все, необхідно визначитися із самим поняттям "фінансовий стан". Досить докладно це питання висвітлено в роботах Білика М.Д. [2] та Островської О.А. [9]. Виходячи з результатів зазначених досліджень Білик М.Д. вважає за доцільне прийняти таке визначення [2, с. 122]: "...фінансовий стан – це реальна (на фіксований момент часу) і потенційна фінансова спроможність підприємства забезпеч йти рівень фінансування поточної діяльності, саморозвитку та погашення зобов'язань перед підприємствами й державою". Проте, таке визначення не дає змоги визначити хоча б умовний перелік показників, які необхідно розрахувати для характеристики фінансового стану підприємства. З огляду на це в рамках даного дослідження більш доцільним є застосування трактування цього поняття, запропоноване Островською О.А. [9, 185]: "Фінансовий стан – це економічна категорія, яка виступає складною, інтегрованою за багатьма показниками характеристикою діяльності підприємства у певному періоді, що відображає ступінь забезпеченості підприємства власними та залученими фінансовими ресурсами, ступінь їх співвідношення між собою та раціональності розміщення, забезпеченості власними обіговими коштами для здійснення ефективної господарської діяльності в майбутньому та своєчасного проведення грошових розрахунків за своїми зобов'язаннями". Виходячи з цього визначення можна відзначити, що для оцінки фінансового стану підприємств доцільно визначити показники, які характеризують такі напрями аналізу: фінансова стійкість, ліквідність, ділова активність та рентабельність.

Інформаційним джерелом проведення цього дослідження виступають дані статистичних щорічників Держкомстату України [11-16]. Відсутність даних щодо обсягів виробництва за окремими видами діяльності та витратами унеможливлює визначення показників ділової активності та деяких показників ліквідності; тому розрахунки будуть проводитися за показниками, що характеризують фінансову стійкість, ліквідність та рентабельність підприємств: коефіцієнт автономії; коефіцієнт довгострокового залучення коштів; коефіцієнт маневрування власного капіталу; коефіцієнт забезпеченості власними коштами; коефіцієнт поточної ліквідності; рентабельність капіталу за прибутком від звичайної діяльності до оподаткування.

Необхідно зазначити, що проведення інтегральної оцінки фінансового стану доцільно проводити не тільки за даними підприємств в цілому по України, але й окремо за видами економічної діяльності. Це обґрунтовано наявністю суттєвих розбіжностей між показниками підприємств різних видів діяльності та надасть можливість виявити найбільш проблемні напрями економічної діяльності в Україні з точки зору фінансового стану.

Основними етапами визначення інтегрального показника фінансового стану підприємств є:

- формування системи оцінних показників;
- оцінка одиничних показників діяльності підприємства;
- визначення показників рейтингової оцінки;
- визначення динаміки рейтингу фінансового стану.

На першому етапі, як зазначалося вище, формується система показників, що характеризують фінансовий стан підприємства. Вибір показників було обґрунтовано в статті раніше.

Умовні позначки:

X_1 – коефіцієнт автономії;

X_2 – коефіцієнт довгострокового залучення коштів;

X_3 – коефіцієнт маневрування власного капіталу;

X_4 – коефіцієнт забезпеченості власними коштами;

X_5 – коефіцієнт поточної ліквідності;

X_6 – рентабельність капіталу за прибутком від звичайної діяльності до оподаткування.

Таблиця 1

Динаміка показників стійкості фінансового станута рентабельності капіталу підприємств України

Показник	Аналітичний період					
	2001	2002	2003	2004	2005	2006
1	2	3	4	5	6	7
В цілому по Україні						
X_1	0,516	0,494, ,	0,467	0,455	0,455	0,435
X_2	0,081	0,090	0,107	0,136	0,169	0,210
X_3	-0,002	-0,004	0,003	0,025	0,059	0,103
X_4	-0,009	-0,077	0,013	0,107	0,242	0,404
X_5	1,039	1,038	1,047	1,073	1,118	1,162
X_6	0,021	0,015	0,018	0,034	0,044	0,041

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство						
X_1	0,657	0,640	0,580	0,567	0,555	0,557
X_2	0,083	0,092	0,127	0,140	0,161	0,173
X_3	0,065	0,080	0,114	0,172	0,251	0,277
X_4	0,202	0,231	0,294	0,243	0,552	0,581
X_5	1,202	1,223	1,243	1,331	1,461	1,529
X_6	0,014	-0,004	0,013	0,045	0,054	0,041
Промисловість						
X_1	0,543	0,515	0,486	0,485	0,495	0,482
X_2	0,076	0,086	0,104	0,128	0,141	0,200
X_3	0,020	0,010	0,022	0,041	0,080	0,160
X_4	0,095	0,046	0,092	0,151	0,289	0,550
X_5	1,069	1,052	1,076	1,104	1,161	1,271
X_6	0,024	0,008	0,017	0,039	0,053	0,056
Будівництво						
X_1	0,520	0,504	0,438	0,345	0,271	0,275
X_2	0,071	0,078	0,102	0,176	0,252	0,300
X_3	0,103	0,063	0,011	-0,036	-0,236	-0,098
X_4	0,385	0,229	0,035	-0,085	-0,433	-0,195
X_5	1,243	1,217	1,175	1,148	1,033	1,132
X_6	0,028	-0,001	0,0004	0,018	0,015	0,021
Оптова та роздрібна торгівля						
X_1	0,094	0,111	0,092	0,120	0,144	0,138
X_2	0,369	0,362	0,404	0,382	0,401	0,427
X_3	-0,433	-0,021	-0,332	-0,039	0,155	0,241
X_4	-0,296	-0,018	-0,225	-0,034	0,140	0,203
X_5	0,960	1,003	0,966	0,996	1,033	1,044
X_6	0,028	0,049	0,006	0,063	0,072	0,024
Транспорт і зв'язок						
X_1	0,666	0,716	0,706	0,681	0,637	0,619
X_2	0,072	0,069	0,086	0,098	0,166	0,200
X_3	0,001	0,011	0,024	-0,004	0,014	-0,100
X_4	0,017	0,164	0,312	-0,051	0,173	-0,130
X_5	1,044	1,081	1,129	1,046	1,134	1,073
X_6	0,028	0,023	0,026	0,024	0,031	0,051

На другому етапі необхідно провести оцінку одиничних показників діяльності підприємства. З цією метою необхідно знайти різницю або співвідношення розрахованих показників фінансового стану з їх критичними значеннями ($\kappa_i^{фс\,кр}$, $\kappa_j^{л\,кр}$, $\kappa_к^{р\,кр}$, $\kappa_t^{да\,кр}$). Для визначення критичних значень Хотомлянський О.Л. та Знахуренко П.А. [20] пропонують застосовувати нормативні значення коефіцієнтів. Причому, якщо зростання одиничного показника призводить до поліпшення узагальнюючого показнику, то критичне нормативне значення є знаменником, а якщо зростання показника призводить до погіршення узагальнюючого показника, то нормативне значення є чисельником. Але за окремими показниками фінансової стійкості нормативні значення не встановлені, а за показники ділової активності та рентабельності такі значення взагалі відсутні. Що стосується показників ліквідності та фінансової стійкості, за якими встановлені нормативні значення, необхідно зазначити, що їх рівень є досить дискусійним, тому що в різних літературних джерелах він має різні граничні значення. Шиян Д.В. в [22] в якості критичних значень пропонує застосовувати максимальні значення показників, якщо – напрям зміни показника встановлюється в сторону його максимізації та мінімальні значення – якщо напрям зміни показника встановлюється в сторону його мінімізації. Але при застосуванні такого підходу позитивна динаміка інтегрального показника буде відображатися як лінія, що наближається до осі абс-

цис, тобто інтегральний показник буде наближатися до нуля. В такому разі інтегральний показник фінансового стану більш доцільно буде називати інтегральним показником фінансової нестабільності. Проте запропонований показник має характеризувати саме фінансову стабільність, тому в якості критичних значень показників має сенс ч прийняти найгірше значення певного коефіцієнта за аналізований період, тобто: максимальне значення - якщо напрям зміни показника встановлюється в сторону його мінімізації (в роботі [3] вони іменуються коефіцієнтами-стимуляторами); мінімальне значення – якщо напрям зміни показника встановлюється в сторону його максимізації (в роботі [3] вони іменуються коефіцієнтами-дестимуляторами). В даному розрахунку усі показники фінансового стану були відібрані як коефіцієнти-стимулятори.

На третьому етапі проведемо визначення показників рейтингової оцінки підприємств за формулою [1]:

$$R = \sqrt{\sum_{i}^{n} (x_i - x_{\min})^2}$$

де x_i – значення /-го показника фінансового стану;

x_{min} – критичне значення показника фінансового стану.

Таблиця 2

Динаміка відхилень показників фінансового стану підприємств України від критичних значень

Показник	Аналітичний період						
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	min
1	2	3	4	5	6	7	8
В цілому по Україні							
X_1	0,081	0,059	0,032	0,02	0,02	0	0,435
X_2	0	0,009	0,026	0,055	0,088	0,129	0,081
X_3	0,002	0	0,007	0,029	0,063	0,107	-0,004
X_4	0,068	0	0,09	0,184	0,319	0,481	-0,077
X_5	0,001	0	0,009	0,035	0,08	0,124	1,038
X_6	0,006	0	0,003	0,019	0,029	0,026	0,015
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство							
X_1	0,102	0,085	0,025	0,012	0	0,002	0,555
X_2	0	0,009	0,044	0,057	0,078	0,09	0,083
X_3	0	0,015	0,049	0,107	0,186	0,212	0,065
X_4	0	0,029	0,092	0,041	0,35	0,379	0,202
X_5	0	0,021	0,041	0,129	0,259	0,327	1,202
X_6	0,018	0	0,017	0,049	0,058	0,045	-0,004
Промисловість							
X_1	0,061	0,033	0,004	0,003	0,013	0	0,482
X_2	0	0,01	0,028	0,052	0,065	0,124	0,076
X_3	0,01	0	0,012	0,031	0,07	0,15	0,01
X_4	0,049	0	0,046	0,105	0,243	0,504	0,046
X_5	0,017	0	0,024	0,052	0,109	0,219	1,052
X_6	0,016	0	0,009	0,031	0,045	0,048	0,008
Будівництво							
X_1	0,249	0,233	0,167	0,074	0	0,004	0,271
X_2	0	0,007	0,031	0,105	0,181	0,229	0,071
X_3	0,339	0,299	0,247	0,2	0	0,138	-0,236
X_4	0,818	0,662	0,468	0,348	0	0,238	-0,433
X_5	0,21	0,184	0,142	0,115	0	0,099	1,033
X_6	0,029	0	6,0014	0,019	0,016	0,022	-0,001

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8
Оптова та роздрібна торгівля							
X_1	0,002	0,019	0	0,028	0,052	0,046	0,092
X_2	0,007	0	0,042	0,02	0,039	0,065	0,362
X_3	0	0,412	0,101	0,394	0,588	0,674	-0,433
X_4	0	0,278	0,071	0,262	0,436	0,499	-0,296
X_5	0	0,043	0,006	0,036	0,073	0,084	0,96
X_6	0,022	0,043	0	0,057	0,066	0,018	0,006
Транспорт і зв'язок							
X_1	0,047	0,097	0,087	0,062	0,018	0	0,619
X_2	0,003	0	0,017	0,029	0,097	0,131	0,069
X_3	0,101	0,111	0,124	0,096	0,114	0	-0,1
X_4	0,147	0,294	0,442	0,079	0,303	0	-0,13
X_5	0	0,037	0,085	0,002	0,09	0,029	1,044
X_6	0,005	0	0,003	0,001	0,008	0,028	0,023

Таблиця 3

Динаміка рейтингу фінансового стану підприємств

Вид діяльності	Аналітичний період					
	2001	2002	2003	2004	2005	2006
В цілому по Україні	0,106	0,060	0,100	0,199	0,348	0,525
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	0,104	0,094	0,124	0,189	0,483	0,553
Промисловість	0,082	0,034	0,061	0,136	0,287	0,585
Будівництво	0,944	0,785	0,574	0,437	0,182	0,372
Оптова та роздрібна торгівля	0,023	0,501	0,131	0,479	0,741	0,847
Транспорт і зв'язок	0,185	0,331	0,475	0,142	0,350	0,137

На останньому (четвертому) етапі проводиться аналіз динаміки рейтингових показників із застосуванням графічного методу (рис. 1), який надає можливість виявити тенденції зміни фінансового стану підприємств та провести порівняльний аналіз таких тенденцій між підприємствами окремих видів діяльності та співставити їх з тенденціями, властивими в цілому по Україні.

Як видно з графічних даних, в цілому по Україні в 2002 р. спостерігалось погіршення фінансового стану підприємств, а протягом 2002-2006 р. – поступове покращення. Аналогічну динаміку можна відзначити й за таким видом діяльності, як промисловість. Майже такі висновки стосуються й сільського господарства з тією різницею, що найкращим роком з точки зору темпів покращення фінансового стану був 2005 р., а 2006 рік характеризується більш поступовим зростанням та досягненням його рівня значення середнього по економіці України. Найбільші темпи покращенням фінансового стану можна відмітити на підприємствах торгівлі: майже протягом всього аналізованого періоду (за виключенням 2003р.) на цих підприємствах фінансовий стан покращувався найбільшими темпами. Майже протилежною середній по економіці динамікою характеризується фінансовий стан підприємств будівництва, на яких протягом 2001-2005рр. спостерігалося значне погіршення фінансового стану з деяким покращенням ситуації в 2006 р.

Що стосується найбільш критичних років можна відзначити, що їх розподіл також не є рівномірним: в промисловості, сільському господарстві, як і в цілому по Україні такого року не було; в торгівлі критичним з точки зору фінансового стану став 2003* р.; в будівництві - 2005; а в транспорті та зв'язку таких роки було два - 2004р. та 2006 р.

Таким чином, за результатами проведеного аналізу можна відзначити таке:

- фінансовий стан підприємств України в 2001-2006 рр. поступово покращується, причому найближчими до середніх по Україні тенденціями характеризується промисловість та сільське господарство;
- найбільші темпи покращення фінансового стану спостерігаються на підприємствах торгівлі, а погіршення - на підприємствах будівництво (але в 2006 році відбулися позитивні зміни в фінансовому стані);
- на підприємствах транспорту та зв'язку в рамках проведеного дослідження явно виражені тенденції виявлені не були. Для більш обґрунтованих висновків щодо тенденції зміни фінансового стану підприємств цього виду діяльності потрібні додаткові дослідження.

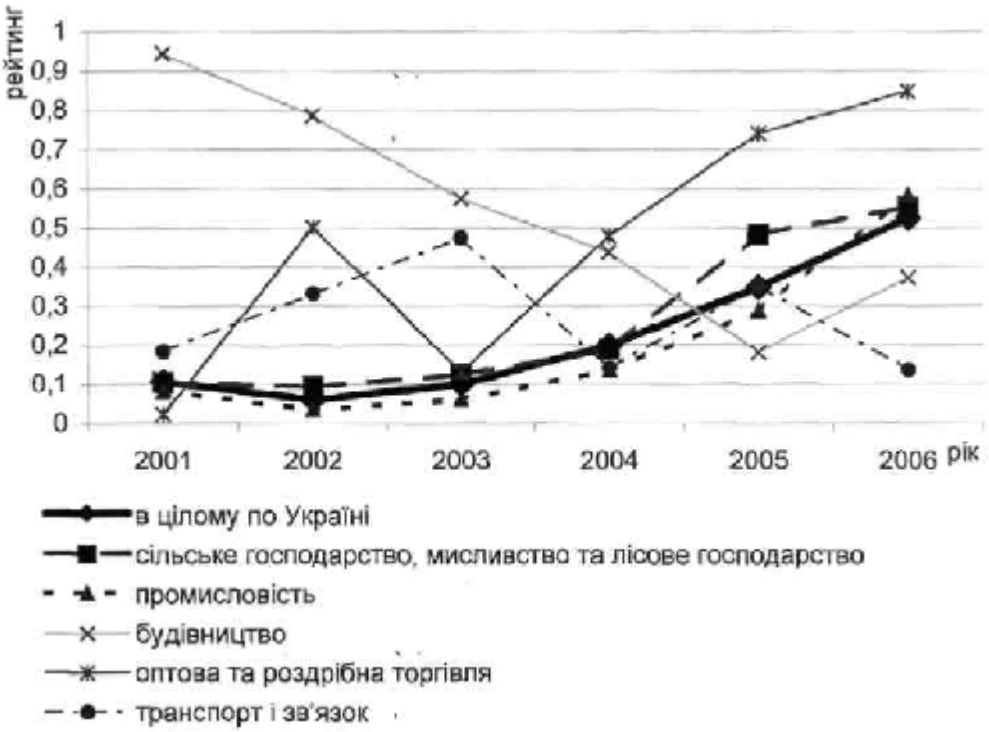

Рис. 1. Динаміка рейтингу фінансового стану підприємств України

Висновки. Проведене дослідження дало змогу виявити тенденції зміни фінансового стану підприємств України, як в цілому по національній економіці, так і окремо за видами економічної діяльності. В цілому по підприємствам України спостерігається позитивна тенденція зміни фінансового стану, але висновки за окремими видами діяльності характеризуються наявністю прямо протилежних тенденцій, що свідчить про нерівномірність розвитку економіки та необхідність прийняття відповідних заходів на макрорівні.

Перспективи дослідження. Проведений в статті аналіз потребує додаткових досліджень для більш глибокого вивчення проблеми, виявлення причин та чинників, що впливають на динаміку фінансового стану підприємств України. В перспективі наведені результати можуть стати відправною точкою для розробки макроекономічних заходів щодо стабілізації економіки України та її рівномірного розвитку, а також виявлення найбільш інвестиційно привабливих видів економічної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущак Є.М. Діагностика банкрутства українських підприємств // Фінанси України. – 2004. – № 9. – С. 18–124.
2. Білик М.Д. Сутність і оцінка фінансового стану підприємств // Фінанси України. – 2005. – № 3. – С. 117–128.
3. Герасименко С.С., Толовач Н.А. Передбачення фінансового стану підприємства при оцінці його здатності до продовження діяльності // Актуальні проблеми економік. – 2003. – № 4. – С. 2–4.
4. Захарченко В.О., Счасна СІ. Систематизація методів оцінки фінансового стану підприємства // Фінанси України. – 2005. – № 1. – С. 137–144.
5. Коробов М.Я. Фінансово–економічний аналіз діяльності підприємств: Навч. посіб. – 3–тє вид., перероб. і доп. – К.: Т–во"Знання", КОО, 2002. – 294 с.
6. Котляр М.Л. Оцінка фінансової стійкості підприємства на базі аналітичних коефіцієнтів // Фінанси України. – 2005. – № 1. – С. 13–117.

7. Мизина Е.В., Туруга Е.И. Методы прогнозирования вероятности банкротства предприятия // Наукові праці Донецького Державного технічного університету. Серія економічна. Вип. 22. – 2000. – С. 218–224.
8. Москаленко В.П., Пластун О.Л. Комплексна оцінка фінансового стану // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 6. – С. 180–191.
9. Островська О.А. Фінансовий стан та фінансова стійкість підприємств: теоретичні аспекти визначення їх суті // Стратегія економічного розвитку України. – 2002. – № 4. – С. 182–187.
10. Попова А. Оценка риска банкротства на основе анализа финансового состояния предприятия // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1998. – № 2. – С. 36–48.
11. Статистичний щорічник України за 2001 рік / Держкомстат України; За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Техніка, 2002. – 646 с.
12. Статистичний щорічник України за 2002 рік / Держкомстат України; За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Консультант, 2003. – 664 с.
13. Статистичний щорічник України за 2003 рік / Держкомстат України; За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Консультант, 2004. – 632 с.
14. Статистичний щорічник України за 2004 рік / Україна. Держкомстат; За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Консультант, 2005. – 592 с.
15. Статистичний щорічник України за 2005 рік / Україна. Держкомстат; За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Консультант, 2006. – 576 с.
16. Статистичний щорічник України за 2006 рік / Держкомстат України; За ред, О.Г. Осауленка. – К.: Консультант, 2007. – 551 с.
17. Терещенко О. Дискримінантна модель інтегральної оцінки фінансового стану підприємства // Економіка України. – 2003. – № 8. – С. 38–44.
18. Тесленко Т.І., Мамонова Г.В. Модель діагностики банкрутства підприємств машинобудівної галузі // Фінанси України. – 2006. – № 3. – С. 106–112.
19. Фокіна Н.П. Прогнозування криз та банкрутств промислових підприємств // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 2. – С. 76–78.
20. Хотомлянський О.Л., Знахуренко П.А. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства // Фінанси України. – 2007. – № 1. С. 111–117.
21. Шеремет А.Д., Сайфулін Р.С. Методика фінансового анализа. – М.: ИНФРА-М, 1995. – 176 с.
22. Шиян Д.В. Комплексна оцінка фінансового стану галузей економіки // Фінанси України. – 2002. – № 2. – С. 54–62.